

Mujo Kućanović

Husejn Musić

Nastavnički fakultet Univerziteta “Džemal Bijedić” u Mostaru
e-mail: husejn.music@unmo.ba

UDK 37.025
37.064.2

STIL RADA NASTAVNIKA KAO DETERMINANTA ODNOSA IZMEĐU UČENIKA I NASTAVNIKA U NASTAVI

SAŽETAK

Dosadašnja iskustva u nastavnoj praksi nam ukazuju da odnosi između učenika i nastavnika nisu onakvi kakvi bi trebali biti, te se negativno odražavaju na sam kvalitet i ishod nastave. Ono što proizilazi iz ovog problema jesu česti nesporazumi i sukobi u komunikaciji i interakciji između učenika i nastavnika, što predstavlja dovoljan argument da se temeljitije istraži ovaj problem. Konkretnije rečeno, istraživanje indikatora modaliteta autoritarnog i demokratskog stila rada nastavnika kao determinante odnosa između učenika i nastavnika, ima za cilj da se dobijenim rezultatima aktuelizira važnost ovog problema u odgojno-obrazovnom procesu, učini ga se predmetom svakodnevnih propitivanja, kontinuiranog rada i demokracije odnosa između neposrednih faktora nastave, a samim tim i unapređivanja cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa.

Ključne riječi: nastava, učenik, nastavnik, odnos, autoritarni i demokratski stil rada.

UVOD

Odnose u školi možemo najkraće definirati kao interakcijske utjecaje koji se odvijaju među učesnicima tokom školskog života i rada. Iz navedene definicije odnosa u školi, možemo zaključiti da se specifičnost odgojno-obrazovnog rada zasniva na kvaliteti uspostavljenog odnosa između faktora nastavnog procesa; u našem slučaju radi se o aktivnosti i odnosu na relacijama između nastavnika i učenika, učenika i učenika, nastavnika i nastavnog sadržaja, učenika i nastavnog sadržaja, uz međusobno djelovanje. Kada ove aktivnosti postanu svjesne, namjerne za partnere, za učenike i nastavnike kao neposredne učesnike u odgojno-obrazovnom procesu, kada nose određena znanja, dolazi do uspostavljanja komunikacijsko-interakcijskog utjecaja koji čini suštinu odnosa između neposrednih učesnika

nastavnih i ostalih aktivnosti u školi. U našem radu, odnos između učenika i nastavnika najkraće možemo pojmovno odrediti kao njihovo međuzavisno opažanje, doživljavanje, reagovanje i postupanje u međusobnim kontaktima i interakcijama u procesu nastave, školi i van nje.

TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

Stil rada nastavnika kao determinanta njegovog odnosa sa učenicima

U pedagoško-didaktičko-metodičkoj nauci utvrđuju se principi, organizacioni oblici, metode i sredstva rada kojima se koriste nastavnici u procesu nastave, daju im svoje lično obilježje, te se na taj način razlikuju od drugih nastavnika. Stil rada nastavnika predstavlja „ispoljavanje ličnih svojstava nekog nastavnika u vaspitno-obrazovnom radu“ (Pedagoški rečnik, 1967, p. 409). Uočavamo da je u definiciji odnos nastavnika prema učeniku u procesu nastave određen primarnim ličnim svojstvima, iskustvom, obrazovanjem i situacionim okolnostima. Međutim, izostavljen je način čije bi prisustvo obuhvatilo djelovanje stila rada, odnosno prihvatljiv i poželjan način ponašanja nastavnika u socijalnim situacijama i aktivnostima.

Pri pojmovnom određenju stila vaspitanja, Bogojević navodi „sinonime, i to: stil ponašanja, stil pedagoškog vođenja, stil rukovođenja, stil rada, tip vaspitanja, tip odnosa, pedagoški takt i sl.“ (Bogojević, 2002, p. 101). Isti autor stil vaspitanja definira kao „karakterističan način odnošenja među učesnicima vaspitnog procesa, određen sučeljenim filozofijama vaspitanja i odlikama institucionalnog konteksta, koji odražava razlike i promjene u načinu upotrebe kompleksa fleksibilnosti“ (2002, p. 101). U ovoj definiciji stila vaspitanja naglašeno je da se on formira ne samo pod utjecajem interakcionih odnosa već i pod utjecajem društvenih odnosa koji pojedinačne vaspitne filozofije nastavnika, kroz oblikovanje društvenog karaktera, objedinjuju u filozofiju vaspitanja datog vremena.

Imajući u vidu navedeno teorijsko objašnjenje stila, uočavamo da je on s jedne strane zavisn od vaspitnih filozofija nastavnika, roditelja, a s druge strane ovisi o odlikama konteksta u kome se vaspitni proces odigrava. Isti autor je istraživanjem na uzorku od 410 testiranih (2002, p. 119. i 126–129) identificirao četiri stila vaspitanja, i to:

- a) autoritarni (dominantan položaj nastavnika, oslanja se na autoritet sile, netolerantnost, učenik je objekat u procesu nastave s ispoljenom agresivnošću, od njega se zahtjeva poslušnost, konformiranost, poniznost i sl.);
- b) autoritativni-demokratski (nastavnik pored svoje dominantnosti u znanju, dozvoljava učeniku da bude subjekat u nastavnom procesu, što se ispoljava kao tolerantnost, ravnopravnost);
- c) manipulativni (svi učesnici nastavnog procesa su u istoj poziciji, ravnopravnost unaprijed data kao sredstvo manipulacije, ispoljava se kao kooperativnost, empatija, samokontrola, ravnopravnost, unutrašnja motivacija);

d) kongruentni stil vaspitanja (istinski partnerski odnos, uzajamno pomaganje, jednakost, otvorenost, uključenost). Znači, stil predstavlja ustaljen način ponašanja i djelovanja nastavnika u nastavnoj praksi i raznim aktivnostima.

U definiciji stila rada nastavnika (Ilić, 2002, p. 162) akcentat se stavlja na polifaktirsku determiniranost eksplicitnih i implicitnih vrijednosti, raznih aktivnosti i utjecaja koji je izgrađen pod dejstvom neposrednih i posrednih činilaca. U okviru neposrednih činilaca ulaze osobine ličnosti nastavnika, njegova vaspitna filozofija, opća i stručno-pedagoška znanja, didaktičko-metodička osposobljenost i sklonost ka samousavršavanju. Posredni činiloci su specifičnosti kulture i podkulture školskog okruženja, odnosno etno-sistem, vrsta i stepen školske institucije, priroda programskih sadržaja, ciljeva, materijalno-tehnička osnova, izvori znanja, koncepcije vaspitanja i strukture modela nastavnog rada, nastavno-situacione okolnosti i sl.

Također moramo napomenuti da je na osnovu rezultata proučavanja ishoda i tokova resposibilne nastave u tradicionalnoj i kvalitetnoj školi, utvrđeno obilježje stila rada autoritarnog i demokratskog nastavnika. Pošto stilove i načine rada želimo identificirati u savremenim didaktičkim teorijama i primjenom instrumenata u nastavnoj praksi, s ciljem identificiranja, klasifikacije, izučavanja i definiranja odnosa između učenika i nastavnika, smatramo neophodnim da ukratko iznesemo i glavna obilježja i modalitete navedenih stilova. Obilježje ova dva stila rada prikazujemo u tabeli 1.

U nastavnoj praksi, a i u mnogim provedenim istraživanjima u svijetu i na našim prostorima je potvrđeno da učenici najviše ljubavi iskazuju prema onim nastavnicima koji se demokratski, sa puno poštovanja, uvažavanja i razumijevanja odnose prema njima. Iz odnosa prema nastavniku formira se i izvodi odnos prema predmetu, nastavi i školi u cjelini.

Nastavnikova kooperativnost, sposobnost stvaranja socio-emocionalne radne klime, stil rada, komuniciranja, priroda interpersonalnih odnosa u odjeljenju ima važnu ulogu u uspostavljanju demokratskih odnosa među učesnicima u procesu nastave i vannastavnih aktivnosti.

Demokratski nastavnik je kreator u nastavi kvalitetne škole. Iznalaženje novih načina rada, uvažavanje psihofizičkih karakteristika učenika, uklanjanje šablonizma, rutinerstva, podsticanje, podržavanje, tolerantnost, iskrenost, povjerljivost, razvijanje prijatne radne atmosfere, posjedovanje solidne opće i stručne obrazovanosti, pedagoško-psihološke informiranosti, didaktičko-metodičke osposobljenosti, ljubavi prema djeci, profesionalnog odnosa prema svom zvanju, zapaženog nivoa intelektualnih i kreativnih sposobnosti, emocionalne zrelosti, komunikativne otvorenosti, i sl. spada u odrednice stila rada nastavnika koje omogućavaju i iniciraju demokratske odnose između učenika i nastavnika te inoviraju proces nastave i podižu je na viši nivo.

OBILJEŽJA STILA RADA AUTORITARNOG NASTAVNIKA (U TRADICIONALNOJ ŠKOLI)	OBILJEŽJA STILA RADA DEMOKRATIČNOG NASTAVNIKA (KOJIM JE PROŽETA KVALITETNA ŠKOLA)
1. Nastavnik komunicira šefovski (s visine, autoritativski, naredivački, koristeći prisilu).	1. Nastavnik komunicira voditeljski (participacijsko-demokratski, empatično, na ravnopravnom nivou, koristi argumente).
2. Nastavnik često govori JA.	2. Nastavnik često govori MI.
3. Nastavniku je glavna briga Moć.	3. Nastavniku je glavna briga kvalitet nastave i razvoj učenika.
4. Nastavnik se oslanja na autoritet.	4. Nastavnik se oslanja na saradnju.
5. Nastavnik stvara strahopštovanje.	5. Nastavnik stvara povjerenje.
6. Nastavnik umnožava pravila i kruto ih se drži.	6. Nastavnik podstiče na stvaranje malog broja pravila i prikladno ih primjenjuje.
7. Nastavnik smatra da poboljšanje uslova za rad nije njegova briga.	7. Nastavnik stvara povoljne uslove za rad i nagovara druge da to čine.
8. Nastavnik tjera na rad i zna kako.	8. Nastavnik vodi tokom rada i pokazuje kako.
9. Nastavnik kritikuje, okrivljuje.	9. Nastavnik odaje priznanja, ispravlja greške.
10. Nastavnik se prepire, prijete, kažnjava, spuvata, frustrira, izaziva nezadovoljstvo učenika.	10. Nastavnik tolerantno razgovara, podržava, hvali, oslobađa, relaksira, udahnuje polet kod učenika.
11. Nastavnik nastoji da pritiskom spriječi neuspjeh kod učenika.	11. Nastavnik upravlja prema kvalitetu.
12. Nastavnik ne primjećuje kreativnost u radu.	12. Nastavnik podstiče i podržava inventivnost.
13. Nastavnik ocjenjuje klasično na uobičajen način.	13. Nastavnik traži samoocjenjivanje, međusobno ocjenjivanje i ocjenjivanje zajedničkog rada.
14. Nastavnik je arogantan, neljubazan.	14. Nastavnik je tolerantan, ljubazan.
15. Nastavnik je statičan, tradicionalan, krut, rigidan, konformista, konvencionalan, dosadan.	15. Nastavnik je dinamičan, inventivan, nonkonformista, nekonvencionalan, zanimljiv, moderan.
16. Nastavnik je kolebljiv, nepovjerljiv, lažljiv, netaktičan, neprijatan.	16. Nastavnik je siguran, dosljedan, stabilan, iskren, povjerljiv, učtiv, prijatan.
17. Nastavnik ne ulazi u učenikov „svijet kvaliteta“.	17. Nastavnik ulazi u učenikov „svijet kvaliteta“.

Tabela 1. Dominirajući stilovi rada autoritarnog i demokratskog nastavnika (Ilić, 2002, p. 164)

Odsustvo ustaljenih načina ponašanja i djelovanja predstavlja i odsustvo stila, te smatramo da stil rada nastavnika u znatnoj mjeri determinira odnose između učenika i nastavnika.

METODOLOGIJA RADA

Problem, predmet, cilj i zadatak istraživanja

Problem našeg istraživanja bio je da proučimo i istražimo indikatore modaliteta autoritarnog i demokratskog stila rada nastavnika kao determinante odnosa između

učenika i nastavnika koje utječu na kvalitet nastave, njenu efikasnost, radnu klimu, mikroorganizaciju nastave, komunikaciju, interakciju i odnose između neposrednih faktora nastave.

Predmet istraživanja bio je da istražimo, proučimo i razmotrimo prisutnost, ispoljavanje indikatora modaliteta autoritarnog i demokratskog stila rada nastavnika kao determinante odnosa između učenika i nastavnika koje bitno determiniraju kvalitet nastave, njenu efikasnost, radnu klimu, mikroorganizaciju nastave, komunikaciju, interakciju i odnose između učenika i nastavnika te najčešće uzroke poremećaja koji determiniraju sukobe i nesporazume u nastavi.

Cilj nam je bio da primjenom instrumenata istraživanja identificiramo prisutnost ispoljavanja najčešćih indikatora modaliteta osobina autoritarnog i demokratskog stila rada nastavnika koji determiniraju odnose između učenika i nastavnika u nastavi.

Zadatak istraživanja bio je da primjenom instrumenata i obradom dobijenih rezultata utvrdimo da li postoje značajna odstupanja u empirijskim i očekivanim frekvencijama procjene učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola indikatora modaliteta autoritarnog i demokratskog stila rada nastavnika koja determiniraju odnose između učenika i nastavnika u nastavi.

Hipoteza istraživanja

Hipotezom u našem istraživanju pretpostavili smo da su odnosi između neposrednih faktora nastave determinirani većom prisutnošću indikatora modaliteta autoritarnog stila rada nastavnika u nastavnoj praksi.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U ovom istraživačkom radu primjenjivali smo slijedeće metode istraživanja: metodu teorijske analize, servej metodu i deskriptivnu metodu. Da bismo došli do konkretnih podataka koji su bili bitni za naš problem istraživanja, koristili smo tehnike skaliranja, analizu pedagoške dokumentacije, sređivanje i statističku obradu podataka.

Skalom procjene, koju smo sami konstruirali, utvrđeni su stavovi, mišljenje, frekvencije procjena učenika prisutnosti ispoljavanja indikatora modaliteta autoritarnog i demokratskog stila rada nastavnika koje determiniraju odnose između učenika i nastavnika u nastavi.

Populacija i uzorak ispitanika

Populaciju našeg istraživanja činili su učenici VII razreda osnovnih škola istočnog dijela grada i općina Mostara u Hercegovačko-neretvanskom kantonu. Istočni dio grada i općina Mostara pokriva 22 osnovne škole sa oko 9971 učenikom raspoređenim u odjeljenja od I do VIII razreda. Nastavu u VII razredu pohađaju 933 učenika. Uzorkom istraživanja bili su obuhvaćeni učenici triju gradskih, prigrad-

skih i seoskih škola, a ukupan broj učenika koji je bio obuhvaćen je 471 ili 50,48%, što znači da je svaki drugi učenik VII razreda obuhvaćen istraživanjem.

Pošto uzorak nije ni prevelik ni premal, u istraživanju smo koristili i račun s postotcima, jer smo smatrali da ćemo dobiti rezultate koji mogu dati prilično sigurnu sliku i ukazati na bitna obilježja odnosa između učenika i nastavnika u nastavnoj praksi škola obuhvaćenih istraživanjem.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U našem empirijskom istraživanju zadatak je bio da analizom pokazatelja procjena učenika i nastavnika u seoskim, prigradskim i gradskim školama procijenimo prisutnost indikatora modaliteta autoritarnog i demokratskog stila rada nastavnika koji determinišu odnose između učenika i nastavnika.

Procjenu indikatora modaliteta autoritarnog i demokratskog stila rada nastavnika učenici su vršili skalom procjene, gdje su procjenjivali prisutnost i ispoljavanje indikatora navedenih modaliteta u procesu nastave, tako što su se znakom „X“ ili na neki drugi način u predviđenom prostoru izjašnjavali o učestalosti ispoljavanja, i to u ćelijama: kod svih nastavnika – A, kod većine nastavnika – B, ne mogu procijeniti – C, kod manjeg broja nastavnika – D i kod nijednog nastavnika – E. Odgovore učenika bodovali smo u ćeliji A = 5, B = 4, C = 3, D = 2 i E = 1 bod.

U narednom dijelu našeg rada tabelarno i grafički smo prikazali rezultate procjena učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola o prisutnosti indikatora modaliteta autoritarnog i demokratskog stila rada nastavnika u nastavi, zatim zbirne pokazatelje, te ih ukratko analizirali, usporedili i grafički prikazali.

Procjene učenika o stilu rada nastavnika kao determinante odnosa između učenika i nastavnika

Rezultati procjene učenika o autoritarnom stilu rada nastavnika

U procjenjivanju autoritarnog stila rada nastavnika, učenici seoskih, prigradskih i gradskih škola procjenjivali su kroz intenzitet ispoljavanja prisutnost indikatora pod brojem:

- 1 (razgovaraju sa učenicima kao da su “šefovi”);
- 4 (naređuju učenicima šta će raditi tokom časa);
- 6 (tokom časa izmišljaju nova pravila kojih se strogo pridržavaju);
- 9 (na času okrivljuju učenike kad pogriješe);
- 11 (u radu učenicima prijete kaznama);
- 12 (da bi zaplašili učenike, pozivaju direktora i roditelje na čas);
- 14 (ne poznaju ponos i vrijednosti učenika);
- 17 (ne poštuju i ne uvažavaju učenike);

- 18 (kad im se učenici povjere, iznevjere ih);
- 20 (tokom časa svađaju se sa učenicima);
- 21 (tokom nastave učenicima stalno prijete i ističu svoje „JA“);
- 27 (psuju i govore pogrđne riječi učenicima);
- 29 (pričaju neistine i laži o učenicima);
- 32 (tokom časa traže od učenika strogu disciplinu i urednost);
- 35 (tokom časa vode glavnu riječ);
- 37 (nisu zainteresirani za probleme i interesiranja učenika); i
- 40 (nisu zainteresirani za greške učenika).

U tabeli 2. prikazali smo rezultate procjene učenika modaliteta o autoritarnom stilu rada nastavnika.

IND.	Stil rada: Autoritarni – gradske, prigradske i seoske škole – zbirno												
	A		B		C		D		E		SV	SV bod	rang
	f	f x 5	f	f x 4	f	f x 3	f	f x 2	f	f x 1			
1	82	410	107	428	100	300	118	236	64	64	471	1438	15
4	88	440	99	396	102	306	122	244	60	60	471	1446	12
6	87	435	101	404	107	321	122	244	54	54	471	1458	9
9	84	420	106	424	103	309	124	248	54	54	471	1455	10
11	83	415	106	424	102	306	124	248	56	56	471	1449	12
12	80	400	107	428	100	300	123	246	61	61	471	1435	16
14	82	410	108	432	97	291	126	252	58	58	471	1443	14
17	77	385	113	452	105	315	118	236	58	58	471	1446	13
18	87	435	108	432	102	306	111	222	63	63	471	1458	9
20	83	415	111	444	99	297	117	234	61	61	471	1451	11
21	94	470	111	444	101	303	105	210	60	60	471	1487	4
27	86	430	117	468	93	279	110	220	65	65	471	1462	6
29	84	420	110	440	99	297	121	242	57	57	471	1456	8
32	94	470	112	448	96	288	110	220	59	59	471	1485	5
35	100	500	108	432	99	297	106	212	58	58	471	1499	2
37	95	475	110	440	102	306	110	220	54	54	471	1495	3
40	96	480	111	444	102	306	109	218	53	53	471	1501	1
SV	1482	7410	1845	7380	1709	5127	1976	3952	995	995		24846	

Tabela 2. Autoritarni stil rada nastavnika — zbirno

Iz priložene tabele vidljivo je da je modalitet autoritarnog stila rada nastavnika prisutan kod većine ili svih nastavnika (41,56% slučajeva), kod manjeg broja i nijednog nastavnika 37,09%, a 21,35% se izjasnilo da ne mogu procijeniti indikatore i identificirati ovaj modalitet.

Na osnovu ovakvih pokazatelja može se izvesti zaključak da u radu nastavnika pri realizaciji programskih sadržaja i aktivnosti u nastavi dominira autoritarni stil rada. Obradom rezultata utvrdili smo da odstupanja dobijenih empirijskih frekvencija u odgovorima učenika nisu značajno različita od očekivanih u procjeni

modalitetima o autoritarnom stilu rada nastavnika kao determinanti odnosa između učenika i nastavnika računanjem Hi-kvadrata.

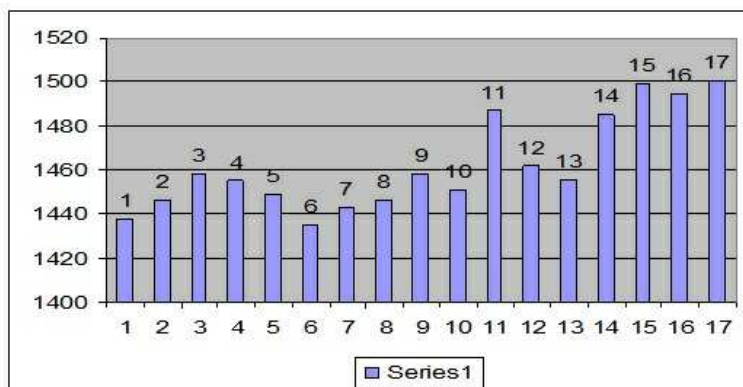
Dobijene vrijednosti Hi-kvadrat testa, frekvencija procjene učenika indikatora modaliteta autoritarnog stila rada nastavnika dao je determinante odnosa između učenika i nastavnika u nastavnoj praksi i prikazan je u tabeli 3.

Škole:	A		B		C		D		E		SV	χ^2	df
	f0	ft	f0	ft	f0	ft	f0	ft	f0	ft			
seoske	461	475	653	591	560	548	579	633	314	319	2567		
prigradske	493	500	589	623	592	577	713	667	316	336	2703		
gradske	528	507	603	631	557	584	684	675	365	340	2737		
SV	1482		1845		1709		1976		995		8007	1,40	8

Tabela 3. Frekvencije procjene učenika o autoritarnom stilu rada nastavnika — vrijednost χ^2

Izračunata vrijednost $\chi^2 = 1,40$ na razini značajnosti od 0,05% ne prelazi graničnu vrijednost $\chi^2 = 15,50$ za $df = 8$ stepeni slobode, generiše zaključak da su odstupanja od očekivanih u procjeni učenika indikatora modaliteta autoritarnog stila rada nastavnika iskazanog u empirijskim frekvencijama slučajna. Na nivou značajnosti 0,01 izračunata vrijednost $\chi^2 = 1,40$ manja je od granične vrijednosti $\chi^2 = 20,09$ za $df = 8$ stepeni slobode, što znači da je razlika između empirijskih i teorijskih frekvencija na ovom nivou slučajna, odnosno da su odstupanja u procjeni učenika indikatora modaliteta autoritarnom stilu rada nastavnika iskazanog u empirijskim i teorijskim frekvencijama slučajna. Izračunavanjem χ^2 -testa nismo utvrdili značajna odstupanja empirijskih od teorijskih frekvencija te potvrđujemo hipotezu vezano za procjenu indikatora modaliteta autoritarnog stila rada nastavnika kao determinanti odnosa između učenika i nastavnika u nastavnoj praksi.

U grafikonu broj 1. prikazali smo zbirne rezultate procjene učenika indikatora modaliteta autoritarnog stila rada nastavnika po rangui.

Grafikon 1. Autoritarni stil rada nastavnika — zbirno

Učenici su procjenom indikatora modaliteta autoritarnog stila rada nastavnika u prvi rang svrstali, prema učestalosti i intenzitetu ispoljavanja, indikator pod rednim brojem 17., odnosno da nastavnici nisu zainteresirani za greške učenika tokom nastave. U drugom rangu je indikator pod rednim brojem 15., odnosno da nastavnici tokom časova vode glavnu riječ. Slijedi u trećem rangu indikator pod rednim brojem 16., tj. da nastavnici nisu zainteresirani za probleme i interesiranja učenika.

Posljednji, 16. rang prema procjeni učenika zauzima indikator pod rednim brojem 6., a glasi da nastavnici u cilju zaplašivanja učenika pozivaju direktora i roditelje na čas, odnosno učenici su svojom procjenom indikatora modaliteta autoritarnog stila rada nastavnika, kao najdominantnije indikatore prema učestalosti i intenzitetu ispoljavanja, procijenili da nastavnici nisu zainteresirani za greške učenika, tokom časova vode glavnu riječ, nisu zainteresirani za probleme i interesiranja učenika, učenicima prijete kaznama; da bi zaplašili učenike pozivaju direktora i roditelje na čas, te dovoljno ne poznaju i ne cijene ponos i vrijednosti učenika.

Rezultati procjene učenika indikatora modaliteta demokratičnog stila rada nastavnika

U procjenjivanju indikatora modaliteta demokratičnog stila rada nastavnika, učenici seoskih, prigradskih i gradskih škola procjenjivali su kroz intenzitet ispoljavanja prisutnost indikatora pod brojem: 2 (u radu pohvaljuju, nagrađuju i potiču učenike); 3 (kad učenici imaju problem, pomažu im da ga riješe); 5 (učenicima tokom časa daju priliku da sami sebe ocjenjuju); 7 (kada sa nama razgovaraju mi uživamo i bez straha smo); 8 (tokom časa zajedno sa učenicima ispravljaju greške); 10 (potiču i podržavaju učenike u radu); 13 (omogućavaju nam da sa njima ravnopravno razgovaramo); 15 (kritički razmišljaju i prosuđuju o svom radu na času); 16 (u radu toleriraju greške učenika, ispravljaju ih i razumiju); 19 (ocjenjivanjem ulijevaju pouzdanje i sigurnost učeniku); 22 (pridržavaju se dogovorenih pravila i obećanja); 23 (razumiju naše potrebe, probleme i interese); 24 (kada nisu sigurni pitaju druge kako trebaju nešto uraditi); 25 (zajedno sa učenicima uređuju učionice i školu); 26 (uvažavaju naše mišljenje i omogućavaju nam da sa njima saradjujemo tokom nastave); 28 (tokom rada podržavaju nas i bodre); 30 (tokom rada saradjuju sa učenicima); 31 (u radu uvažavaju naše prijedloge, ideje i mišljenja); 33 (navodeći dosta primjera, obrađuju sadržaje na času); 34 (ličnim primjerom ukazuju učenicima kako treba raditi); 36 (raduju se kada učenici postignu dobar rezultat); 38 (od učenika traže da zajedno učestvuju u realizaciji nastavnih sadržaja i aktivnosti); 39 (traže od učenika da zajedno rješavaju probleme u školi).

U tabeli 4. prikazani su rezultati procjene učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola indikatora modaliteta o demokratičnom stilu rada nastavnika.

IND.	Stil rada: Demokratski – gradske, pri gradske i seoske škole – zbirno												
	A		B		C		D		E		SV	SV bod	rang
	f	f x 5	f	f x 4	f	f x 3	f	f x 2	f	f x 1			
2	54	270	94	376	107	321	103	206	113	113	471	1286	9
3	58	290	91	364	120	360	108	216	94	94	471	1324	4
5	45	225	87	348	95	285	129	258	115	115	471	1231	14
7	65	325	95	380	91	273	118	236	102	102	471	1316	5
8	51	255	88	352	107	321	125	250	100	100	471	1278	10
10	39	195	94	376	105	315	125	250	108	108	471	1244	12
13	38	190	74	296	109	327	133	266	117	117	471	1196	21
15	30	150	65	260	124	372	118	236	134	134	471	1152	22
16	45	225	85	340	112	336	119	238	110	110	471	1249	11
19	41	205	85	340	103	309	121	242	121	121	471	1217	15
22	42	210	76	304	100	300	123	246	130	130	471	1190	20
23	39	195	81	324	100	300	121	242	130	130	471	1191	19
24	55	275	88	352	106	318	123	246	99	99	471	1290	7
25	46	230	99	396	112	336	111	222	103	103	471	1287	8
26	37	185	92	368	102	306	115	230	125	125	471	1214	16
28	51	255	69	276	100	300	123	246	128	128	471	1205	17
30	66	330	101	404	101	303	96	192	107	107	471	1336	1
31	48	240	75	300	112	336	123	246	113	113	471	1235	13
33	62	310	86	344	117	351	120	240	86	86	471	1331	4
34	62	310	99	396	82	246	123	246	105	105	471	1303	6
36	56	280	94	376	112	336	123	246	86	86	471	1324	5
38	58	290	89	356	115	345	134	268	75	75	471	1334	3
39	54	270	96	384	117	351	126	252	78	78	471	1335	2
SV	1142	5710	2003	8012	2449	7347	2760	5520	2479	2479		29068	

Tabela 4. Rezultati procjene učenika indikatora modaliteta o demokratskom stilu rada nastavnika

Podaci procjene učenika indikatora o modalitetu demokratskog stila rada nastavnika upućuju nas na zaključak da je on prisutan u radu kod manjeg broja ili nijednog nastavnika (48,36% slučajeva), u postotku od 29,03 kod svih ili većine nastavnika, dok se 22,61% učenika izjasnilo da ne mogu procijeniti indikatore i identificirati ovaj modalitet. Na osnovu ovakvih pokazatelja može se izvesti zaključak da je u radu nastavnika sa učenicima pri realizaciji programskih sadržaja i aktivnosti u nastavi manje prisutan demokratski od autoritarnog stila rada. Obradom dobijenih rezultata utvrdili smo da odstupanja empirijskih frekvencija u odgovorima učenika nisu značajna od očekivanih, u procjeni učenika indikatora ovog modaliteta kao determinanti odnosa između neposrednih faktora u nastavi računanjem Hi-kvadrata.

Dobijene vrijednosti frekvencija procjene učenika indikatora modaliteta demokratskog stila rada nastavnika kao determinanti odnosa između učenika i nastavnika u nastavnoj praksi, prikazali smo u tabeli 5.

Izračunata vrijednost $\chi^2 = 1,71$ na razini značajnosti od 0,05% ne prelazi graničnu vrijednost $\chi^2 = 15,50$ za $df = 8$ stepeni slobode, na osnovu čega zaključujemo

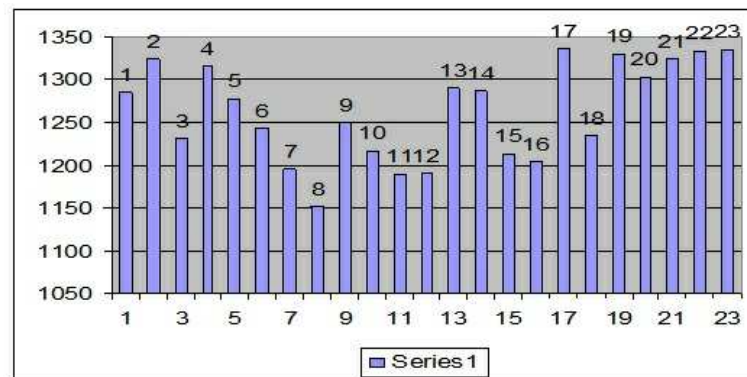
Škole:	A		B		C		D		E		SV	χ^2	df
	f0	ft	f0	ft	f0	ft	f0	ft	f0	ft			
seoske	388	366	654	642	824	785	882	885	725	795	3473		
prigradske	346	386	638	676	799	827	917	932	957	837	3657		
gradske	408	390	711	685	826	837	961	943	797	847	3703		
SV	1142		2003		2449		2760		2479		10833	1,71	8

Tabela 5. Demokratski stil rada nastavnika: vrijednost χ^2

da su odstupanja u procjeni učenika modaliteta o demokratskom stilu rada nastavnika iskazanog u empirijskim frekvencijama od očekivanih slučajna.

Također i na nivou značajnosti 0,01, izračunata vrijednost $\chi^2 = 1,71$ je manja od granične vrijednosti $\chi^2 = 20,09$ za $df = 8$ stepeni slobode, što znači da razlika između empirijskih i teorijskih frekvencija na ovom nivou nije statistički značajna, odnosno da su odstupanja u procjeni učenika modaliteta demokratskog stila rada nastavnika iskazanog u frekvencijama očekivana.

U grafikonu broj 2. rezultate procjene učenika gradskih škola grafički smo prikazali.

Grafikon 2. Demokratski stil rada nastavnika – zbirno

Učenici su svojom procjenom indikatora o demokratskom stilu rada nastavnika u prvi rang svrstali indikator pod rednim brojem 17., odnosno da nastavnici tokom nastave i časova slobodnih aktivnosti sarađuju sa učenicima. Drugi rang zauzima indikator pod rednim brojem 23., odnosno da nastavnici traže od učenika da zajedno rješavaju probleme u školi. Slijedi na trećem mjestu indikator pod rednim brojem 22., tj. da nastavnici od učenika traže da zajedno učestvuju u realizaciji nastavnih sadržaja i aktivnosti. Posljednji, 22. rang, prema procjeni učenika seoskih škola, zauzima indikator pod rednim brojem 8., a glasi: kritički razmišljaju i prosuđuju o svom radu na času. Statističkom obradom dobijenih rezultata procjene učenika došli smo do slijedećih zaključaka:

U tabeli broj 6. prikazali smo zbirne frekvencije procjene učenika i pretvorili ih u bodove o autoritarnom i demokratskom stilu rada nastavnika.

Seoske, prigradske i gradske škole												
Modalitet	IND.	Stil rada: Autoritarni i demokratski										
		A		B		C		D		E		SV
		f	f x 5	f	f x 4	f	f x 3	f	f x 2	f	f x 1	
autoritarni	17	1482	7410	1845	7380	1709	5127	1976	3952	995	995	471
demokratski	23	1142	5710	2003	8012	2449	7347	2760	5520	2479	2479	471

Tabela 6. Autoritarni i demokratski stil rada nastavnika – zbirno

Podaci procjene učenika modaliteta o autoritarnom i demokratskom stilu rada nastavnika upućuju nas na zaključak da je njihova prisutnost u radu nastavnika iskazana na časovima kod svih i većine nastavnika (ćelije u tabeli A i B):

- a) indikatora o autoritarnom modalitetu je 46,04%, a
- b) indikatora o demokratskom modalitetu 29,03%.

Razlika u prisutnosti indikatora od 17,01% ide u korist prisutnosti u radu nastavnika indikatora o autoritarnom modalitetu stila rada nastavnika.

ZAKLJUČAK

Na osnovu prezentiranih pokazatelja istraživanja zaključujemo da je distribucija rezultata, posmatrano sa aspekta dominacije ova dva modaliteta stila rada nastavnika prema procjeni učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola, negativno-asimetrična, odnosno da je u radu nastavnika sa učenicima pri realizaciji programskih sadržaja i aktivnosti u nastavi i slobodnim aktivnostima prisutan (svojim indikatorima) autoritarni modalitet stila rada nastavnika. Statističkom obradom dobijenih rezultata utvrdili smo značajnu razliku u frekvencijama procjene indikatora o autoritarnom i demokratskom stilu rada nastavnika. Posmatrajući sa aspekta autoritarnog stila rada, uspostavljeni odnosi između učenika i nastavnika u nastavnoj praksi prepoznatljivi su po tome što nastavnici razgovaraju sa učenicima kao da su „šefovi“ (naređuju im šta će raditi), nastavnici tokom časa izmišljaju nova pravila kojih se slijepo i strogo pridržavaju, okrivljuju učenike kada pogriješe, prijete im kaznama i vaspitno-disciplinskim mjerama.

Da bi zaplašili učenike, nastavnici pozivaju direktora, pedagoga i roditelje na čas; ne poznaju ponos i vrijednosti učenika, ne poštuju i ne uvažavaju ih, omalovažavaju ih, nazivaju pogrđnim imenima, a kad im se učenici povjere, iznevjere ih. Nastavnici se tokom časa svađaju sa učenicima, prijete im i ističu svoje „JA“, psuju, pričaju neistine i laži o njima, traže od učenika strogu disciplinu i urednost, vode glavnu riječ, nisu zainteresirani za probleme i interesiranja učenika, za njihove greške, uspjehe i sl. Rezultati procjene učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola o prisutnosti i dominaciji indikatora autoritarnog stila u radu nastavnika,

upućuju nas na zaključak da su uspostavljeni odnosi u nastavnoj praksi između učenika i nastavnika autoritarni, a ne demokratski, determinirani dominacijom i velikim prisustvom indikatora o autoritarnom stilu rada nastavnika.

LITERATURA

- [1] Bogojević, S. (2001). *Stilovi odgoja*. Filozofski fakultet u Banjoj Luci: Banja Luka.
- [2] Brajša, P. (1994). *Pedagoška komunikologija*. Školske novine: Zagreb.
- [3] Glaser, W. (1994). *Kvalitetna škola*. Eduka: Zagreb.
- [4] Glaser, W. (1994). *Nastavnik u kvalitetnoj školi*. Eduka: Zagreb.
- [5] Havleka, N. (2000). *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Beograd.
- [6] Ilić, M. (2000). *Responsibilna nastava*. Univerzitet u Banjoj Luci: Banja Luka.
- [7] Ilić, M. (1999). *Od tradicionalne do kvalitetne škole*. Radovi: Banja Luka.
- [8] Osmić, I. (2001). *Komunikacija i interakcije u nastavnom procesu*. Grafičko-izdavačko društvo „Grin“: Tuzla.
- [9] *Pedagoška enciklopedija*, (1989). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Sarajevo.

STYLE OF TEACHER'S WORK AS A DETERMINANT OF RELATION BETWEEN STUDENT AND TEACHER IN CLASS

ABSTRACT

Teaching experience we have had until now suggests that the relationships between students and teachers are not as they should be and that they have negative impact on the quality and outcomes of teaching. What follows from this problem are frequent misunderstandings and conflicts in communication and interaction between students and teachers, making them all strong arguments to thoroughly investigate the problem. More specifically, survey of indicators of modality of authoritarian and democratic work style as a determinant of relation between student and teacher, aims towards actualization of this issue in educational process, making it object of everyday questionings, continuous work and democratization of relations between the indirect factors of teaching and thus improvement of the entire educational process.

Key words: teaching, student, teacher, relation, authoritarian and democratic work style.

